

2249

Գ. ՓԻԼ. Մ. ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

202.18

Բ-79

ԽԱՉԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ — 1930

202.18

թ-79

ս

03 AUG 2009

Դ-Ր. ՓԻԼ. Մ. ԲՈՎՍԱՅԱՆ

ԽԱՉԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԳՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ-1930

14811-57

ԽԱԶԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԸ

Քրիստոնեյական յեկեղեցիներում ամենից շատ, կարելի չե ասել՝ ասածուց ել ավելի, խաչի նշանն ե պաշտվում: Այդ պատճառով ճիշտ ե վարվում հայ գյուղացին, յերբ նա «խաչապաշտ» ասելով բնորոշում ե բոլոր քրիստոնյաներին և տարբերում նրանց վոչ-քրիստոնյա ժողովուրդներից: Յեվ իսկապես քրիստոնյաների մոտ ինչ կա խաչից ավելի: Բոլոր յեկեղեցիների գմբեթները, բոլոր յեկեղեցական սպասները, բազմաթիվ սովորական արդ ու զարդի առարկաները խաչի նշանով են զարդարված: Յերեխան ծնվելիս խաչի նշանով կնքվում ե, խաչ են քաշ տալիս նրա վզից: Աղոթք անելիս, հաց ուտելիս խաչակնքում են: Որհնելիս կամ անիծելիս խաչակնքում են. հորանջելիս խաչակնքում են իրենց բերանները, մեռնելիս ել խաչ են կանգնեցնում վրան: Այնպես վոր հավատացյալը ծնվելուց մինչև գերեզման մտնելը խաչի հետ գործ ունի: Յարական Ռուսաստանը և առհասարակ յեվրոպական պետութուններն իրենց զինվորական և քաղաքացիական պաշտոնյաներին

Հրատ. № 1293

Գրառեպ. № 5134(բ). Պատվ. № 453. Տիրաժ 4000

Պետհրատի յերկրորդ տպարան Յերևանում.

բազմազան խաչի նշաններով, որգեհներով եյին պարգևատրում: Մահվան դատապարտվածներին խաչին նշանն եյին դեմ անում, վոր համբուրեն մահանալուց առաջ: Գեղարվեստն իր բոլոր ճյուղերով՝ քանդակագործությունը, նկարչությունը, յերաժըրտությունը, բանաստեղծությունը և այլն յերկար դարեր և բազմազան ձևերով ծառայել են խաչի պաշտամունքին: Ո՞վ կարող է թվել ամեն տեսակի փայտից կամ թանգազին քարերից կերտած խաչերը, խաչի և խաչելության նկարները, խաչին նվիրված յեկեղեցական յերգերը և ճառերը, վորոնք հատկապես վորոշ տոներին, որին նակ՝ ավագ ուրբաթ ոոր կամ խաչվերացին հընչվում են բոլոր յեկեղեցիներում: Խնչն է պատճառը խաչի այս համայնատարած կուլտի, և ամենից առաջ տեսնենք, թե ինչպես է բացատրում քրիստոնեյական յեկեղեցու հոգևորականությունը խաչի պաշտամունքի ծագումն ու նշանակությունը:

Նրա ասելով խաչի պաշտամունքն իր սկիզբն անում է այն իրողությունից, վոր Քրիստոսը խաչվել է և խաչի վրա մեռել: Այդ պատճառով ավագ ուրբաթ որը յեկեղեցին խաչի և խաչելության տոնն է կատարում: Բայց այդ որը նվիրված է վեչ այնքան խաչափայտին, վորքան խաչվող Քրիստոսի տանջանքի ու մահվան հիշատակին,

այնինչ սեպտեմբերի կեսերին (ռուսների մոտ՝ հին տոմարով 14-ին) տոնվում է խաչափայտի վերահաստատումը, «խաչվերացը», վորը յեկեղեցական հինգ մեծագույն տոներից մեկն է: խաչվերացի մասին տերտերները քարոզում են, թե՛ վորովհետև Քրիստոսը խաչի վրա մահացավ, դրա համար քրիստոնյաներն սկսեցին պաշտել խաչի նշանը: Նույնիսկ Հռոմի Կոստանդինոս կայսրը դեռևս հեթանոս ժամանակը, յերբ պատերազմի պիտի դուրս գար իր ընկեր Լուկիանոսի դեմ, որը ցերեկով տեսիլք տեսավ. նրան յերևաց յերկնքի վրա մի ճառագայթարձակ խաչ, վորի շուրջը գրված եյին «Մըանով կհաղթես» բառերը: Նույն գիշերը յերագում տեսավ Քրիստոսին խաչը ձեռքին. այս տեսիլքներից դրված նա դարձավ քրիստոնյա, խաչապաշտ և թույլ տվեց, վոր իր զինվորները խաչանիշ դրոշ բարձրացնեն, վորի շնորհիվ նա կարողացավ իր հակադակորդի վրա հաղթություն տանել: Հայտնի յե, վոր, ասում են այդ տերտերները, աստված աշխարհս ստեղծելիս զրախտ ել պատրաստեց, և այդ զրախտի ծառերից մեկը «կենաց ծառ» եր կոչվում: Քրիստոսին խաչելու համար յերբ խաչափայտ պիտի շինեյին, շինող հյուանի ձեռքն ընկավ հենց այդ զրախտի «կենաց փայտ» կոչված ծառից մի ճյուղ, վորից և շինեց Քրիս-

տոսի մահվան գործիքը: Սակայն այս խաչափայտը Գողգոթայի գլխին ուրիշ բազմաթիվ խաչափայտերի հետ ընկած մնաց և թաղվեց հողի տակ: Խաչելության դեպքից 300 տարի հետո նույն Կոստանդինոս կայսրի մայրը՝ կայսրուհի Հեղինեն կամ Յելենան՝ վորդու հաղթությամբ վոգևորված՝ ցանկանում է գտնել խաչափայտը: Այդ նպատակով նա գնում է Յերուսաղեմ, պեղումներ է կատարում, պաս ու ծոմ է պահում, աղոթում է, վոր հասնի իր նպատակին: Պեղումներից հետո նա գտավ յերեք խաչեր. դրանցից վո՞րն է իսկական Քրիստոսի խաչափայտը, ի՞նչպես իմանալ. և ահա Յերուսաղեմի պատրիարքը նրան խորհուրդ է տալիս, վոր մի մեռելի դիակի վրա փորձեն այդ խաչերը և իմանան՝ դրանցից վո՞րն իր գործությունը ցույց կտա: Յեվ յերբ յերկու խաչը փորձելուց հետո յերրորդն են դնում մեռելի դիակի վրա, մեռելը հանկարծ հարություն է առնում. այստեղից իմանում են, վոր այս յերրորդը՝ Քրիստոսի խաչափայտն էր «կենաց ծառից» պատրաստված, իսկ առաջին յերկուսը այն յերկու ավագանիների խաչերն էին, վորոնք Քրիստոսի հետ խաչվեցին: Յերբ խաչը գտնվեց, Հեղինեն կայսրուհին մեծ հանդեսներով և տոնակատարությամբ վերականգնեց այն խաչը. ահա այսպես ծագեց խաչվերացի տոնը: Այս խա-

չի փոքրիկ մասնիկները, «մասունքները» նա նվեր ուղարկեց բազմաթիվ յեկեղեցիների, վորոնք այդ մասունքի պատճառով Ս. Խաչ կոչվեցին: 614 թվին կրակապաշտ պարսիկների Նոսրով II թագավորը հարձակվեց հռոմեական կայսրության վրա, Յերուսաղեմ քաղաքն առավ և այդ խաչափայտն էլ գերի տարավ Պարսկաստան. միայն 628 թվին Հերակլ կայսրը կարողացավ հաղթել պարսիկներին և խաչափայտն ազատել գերությունից և իր տեղում, Յերուսաղեմում վերահաստատել, վորից հետո Արևելքի քրիստոնյաներն ավելի մեծ շուքով սկսեցին տոնել խաչվերացը:

Յեվ ի՞նչպես չտոնել և չփառաբանել այն խաչը, վորը կյանքի ծառից է կտրված, վորին աստվածորդին իր մեջքի վրա բարձած տարել է գեպի Գողգոթա, վորի վրա տանջվել և իր աստվածային արյունն է թափել, վորի շնորհիվ մեռելները նույնիսկ կարող են հարություն առնել: Ո՞վ կարող է թվել այդ խաչափայտից կտրած հազարավոր մասունքները, վորոնք ցրված են քրիստոնեյական աշխարհի տմեն մի անկյուն և հենց միայն Հայաստանում վորքան կան՝ Եջմիածնում, Դարալաղյազի Ս. Խաչ վանքում, Վարազում, Աղթամարում և այլն և այլն, և յեթե մարդ կարողանա հաշվել, թե այդ մասունքնե-

ըից ամեն մեկն ինչքան հագարավոր, բյուրավոր հրաշքներ և բժշկութիւնն է կատարել, այն ժամանակ նոր կհասկանա, վոր աշխարհն առանց խաչի ապրել չեր կարող, չէ, և այն ժամանակ կհամաձայնվեր խաչ յերգող այն բանաստեղծի հետ, վորը մի տեղ ասում է. «Ո՛վ Քրիստոս, քո խաչին յերկրպագում, պաշտում են բոլոր արարածները, վորովհետև խաչն է, վոր բոլորին լիացնում է և՛ հաղով, և՛ գինով, և՛ ձեթով, խաչն է, վոր որհնում ու բեղմնավորում է անդաստանները, վորպեսզի նրանք արգասավոր լինեն, խաչն է, վոր սատանաներին, չար վոգիներին հալածում է, խաչն է, վոր ամեն տեսակ հիվանդութիւններ բժշկում, խաչն է, վոր քրիստոնյաներին զորութիւնն է տալիս հաղթելու իրենց թշնամիներին, վորի համար խաչակրաց արշավանքների ժամանակ զինվորները խաչ էյին կրում իրենց մեջքի կամ թևի վրա, զգեստին կարած. նույնիսկ Սասնա ծռերից՝ Դավիթը խաչ ուներ իր աջ թևի վրա, վորով այնքան հերոսութիւններ կարող եր կատարել: Միայն զարմանալի յի, թե ինչպես այս ամենակարող խաչի պաշտամունքի սահմաններում, այնուամենայնիվ, այսօրան թշվառութիւններ, հիվանդութիւններ տարածված են: Դրան ել պատասխան կտա տերտերը. «Խաչի զորութիւնը շատ է, մեռնեմ իր

զորութիւնը. բայց մեր մեղքերն ել շատ են, խաչը վոր մեկին ոգնի»:

Ինչպես և բացատրում գիտթյունը խաչի պատեսաւումնի ծագումը

Խաչի մասին հերյուրված այս բոլոր զրույցների մեջ վոչ մի խոսք ճիշտ չէ. այս բոլորը տերտերների գառանցանքներն են: Յեթե Հիսուսը խաչվել է, դրա համար խաչը պաշտամունքի առարկա չեր դառնա: Յերբեք ժողովուրդը փայտ, մտրակ, շղթա և այլ տանջանքի գործիքներ չի պաշտի, վորոնցով ինքը հաճախ տանջվել և ճնշվել է: Հաստատ կերպով կարելի չի ապացուցված համարել, վոր շատ ժողովուրդները խաչը իբր սրբութիւն պաշտել են վոչ միայն քրիստոնեյութիւնն տարածվելուց հետո, այլ նրա հանդես գալուց շատ առաջ: Այն հարցին, թե ինչից է առաջացել նախնական ժողովուրդների մեջ խաչի նշանի պաշտամունքը, գիտութիւնը տալիս է դրա ճիշտ և պարզ պատասխանը: Խաչի պաշտամունքը կապված է կրակի գյուտի հետ: Հնագույն ժամանակներում յեղել է մի այնպիսի դարաշրջան, յերբ մարդիկ կրակն աստվածային էյին համարում և պաշտում էյին: Մինչև այժմս ել յերկրագնդի վրա և նույնիսկ ԽՍՀՄ-ի սահմաններում կան մարդիկ, վորոնք կրակ են պաշ-

տում: Նախապատմական մարդիկ տասնյակ հազարավոր տարիներ չեյին իմանում կրակից ոգտրվելու յեղանակը: Այդ վայրենիները թափառելիս՝ բնության մեջ հանդիպում էին յերբեմն կրակի, վոր առաջացել էր մարդու կամքից անկախ: Բնական պատահարներից, կայծակից և հրաբուլիից այրվում էին ծառեր, անտառներ: Կամաց-կամաց, աստիճանաբար մարդիկ ծանոթացան կրակի ոգտակար հատկություններին: Կրակը լուսավորում էր նրանց բնակարան-քարանձավը մութ գիշերին, պաշտպանում նրանց ցրտից, խորովում ու յեփում կերակուրը՝ փափուկ և համեղ դառնելով այն: Մարդիկ հասկացան այն հսկայական նշանակությունը, վոր կրակն ունի իրենց գոյության համար, բայց շատ յերկար դարեր այդ վայրենիները չեյին իմանում արհեստականորեն կրակ ձեռք բերելու յեղանակը, այլ միայն աշխատում էին պատահմամբ գտած կրակն անշեջ պահել, իսկ թափառելիս՝ տեղից տեղ փոխադրում էին: Բայց կրակն անշեջ պահելը շատ դժվար էր: Վթրտեղից միշտ փայտ գտնեյին այրելու, և կամ յեթե տեղատարափ անձրեւ հանգցներ, ինչ անեյին: Առանց կրակի նրանք գոյության կռվում կկործանվեյին, այդ պատճառով նրանք սկսեցին հարգել, պաշտել կրակը, մշտափառ պահել, և այն

մարդիկ, վորոնք հսկում էյին, վոր կրակը չըհանգի, կոչվեցին հետագայում կրակ-աստծու քուրմեր:

Հետգհետե մարդիկ սկսեցին ձեռք բերել կրակ արհեստական միջոցներով: Տարբեր աշխատանքների ժամանակ, վորոնց նպատակը չեր կրակ ձեռք բերել, նրանք անսպասելիորեն կրակ ձեռք բերելու յեղանակը գտան: Յերբ նրանք փայտ փայտի էյին շփում, վորպեթղի կոկեն և իրենց համար հարմար ձեռնափայտ պատրաստեն, նկատեցին, վոր այդպիսի շփումից փայտն սկսում է այրվել: Վերջիվերջո բազմաթիվ փորձերից հետո վայրենիները հասկացան, վոր հարկավոր դեպքում կարելի յե կրակ ստանալ փայտը փայտի շփելով: Կրակ ձեռք բերելու այս յեղանակի հայտնագործումն առաջին անգամ այնպիսի ուժեղ տպավորություն գործեց, վոր վայրենիներն սկսեցին այն գործիքն ել (մի փայտ խաշաձե մի ուրիշ փայտի վրա դրված, վերով կրակ աստված ի հայտ էր գալիս), այսինքն խաշը նույնպես պաշտել: Համարյա բոլոր ժողովուրդներն իրենց զարգացման նախնական վորոշ դարաշրջանում, քարի դարում, յերբ դեռ բրոնզն ու յերկաթը չեյին գտնվել, կրակապաշտներ են յեղել և միաժամանակ խաշն ել են պաշտել իբրեւ կրակ աստծու խորհրդանշան: «սիմբոլ»: Քրիստոս-

հեյուլթյան հանդես դալուց հազարավոր տարիներ առաջ խաչն իբրև կրակ-աստծու և արևի խորհրդանշան պատրաստվում էր հողից, քարից, մետաղից և դրվում էր գերեզմանների, հողե մանաների և այլ առարկաների վրա, վորոնք յերևան են դալիս պեղումների ժամանակ: Բոլոր հինգ աշխարհամասերում գտնված են քարի դարաշրջանից մնացած և մեծ մասամբ քարից պատրաստած խաչեր, վորոնք, ինչպես դր. Ֆենե գիտնական հնագետն է ասում, հնագույն սիմբոլներ են, վորոնց պաշտել են նախապատմական մարդիկ. և դրանք վոչ պատահական և վոչ ել յերկրորդական խորհրդանշաններ եյին, ընդհանրական, դրանք մեծ ջերմեռանդությամբ պաշտվում եյին: Բրոնզի դարում խաչն ավելի ևս պաշտամունքի առարկա դարձավ, վորովհետև կրակի օգտագործումն ավելի անհրաժեշտ և բազմազան դարձավ. բնական եր, վոր կրակ ձեռք բերելու գործիք—խաչի գործածությունն ու հարգանքն ավելի մեծանար: Հավանորեն Հնդկաստանն է յեղել յերկաթի մշակման, գեղարվեստի և արդյունաբերության որորանը, վորոնք Կովկասի վրայով անցան հետագայում դեպի Յեվրոպա: Հնդկաստանի հնագույն քաղաքներից շատերը խաչի ձևով են շինված, ինչպես հետագայում քրիստոնեյական յեկեղեցիները: Հնդկաստա-

նի աստվածուհի Մայան (ինչքան նման է Մարիամին) պատկերացվում էր, վորպես թե գլուխը հենել է խաչին, վորը ճառագայթներ և արձակում: Բրահմային և Բուդդային հետևողները, իբրև արև-աստծու յերկրպագողներ, իրենց ճակատին խարանում եյին խաչի նշան (թաթուռ): Ասորեստանում թագավորներն ու քրմապետները խաչի նշան եյին կրում կրծքին: Բաբելոնում սոփորություն կար խաչ նկարել ստորագրության տեղում, ինչպես մեզանում մինչև այժմ անգրագետները յերբեմն անում են: Հայտնի յե, վոր Զրադաշտին հետևող պարսիկներն ուղղակի կրակապաշտներ եյին կոչվում, վորոնք կրակին նվիրել են փառավոր օրհներգություններ, բոլորովին նման այն օրհներգություններին, վորոնցով խաչի հատկություններն են գովվում: Սլավ ժողովուրդների մեջ նույնպես, մանավանդ Լեհաստանում, կրակի ու խաչի պաշտամունքը շատ է տարածված յեղել: Հայտնի յե, վոր Հռոմում վեստալիկները և կրակի քուրմերը խաչ եյին կրում իրենց վզին: Չինաստանում խաչը շատ վաղ ժամանակներից պաշտվել է: Նրանց Ֆու-Նի կայսրը, վորն ապրում էր Քրիստոսից 2953 տարի առաջ, սրբազան առարկաների շարքում նկարել է ավել նաև խաչը: Կորեայում մինչև որս ել դաշտերում կանգնեցնում են խուչեր, վոր-

պետգի չար վոգիները փախչեն: Հին Յեզիպտոսի սրբազան անոթների և շորերի վրա մենք տեսնում ենք, վոր խաչինշանը գրավում է պատվավոր տեղ: Լուսվում մինչև որս ել պահվում է յեզիպտական մի աստծու արձան, վորը գլխին խաչ է կրում: Խաչը ներկայանալով իբրև կրակաստծու խորհրդանշան՝ հաճախ տեղ է բռնում արևի սկավառակի մեջ, որինակ՝ Աֆրիկայում: 1518 թվին Գրիյալվա անունով մեկը այցելելով Ամերիկայում տեղացիների հեթանոսական տաճարները՝ շատ զարմացավ, յերբ տեսավ խաչեր, իսկ մարդիկ քրիստոնեյության մասին բնավ դադափար չունեին: Հայտնի ճանապարհորդ Կուկը Նոր-Ջեկանդիայում տեսավ՝ ինչպես վայրենի տեղացիներն իրենց գերեզմանների վրա խաչեր եյին դնում՝ զարգարված փեսուներով:

Հեթանոսական խաչն ինչպես վերածվեց
քրիստոնեյական խաչի

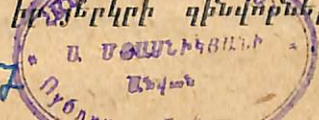
Նախնական քրիստոնյաները Քրիստոսի խաչվելը սգի հանգեաներով տոնել են, բայց խաչն իբրև չարչարանքի գործիք մինչև VI, VII և VIII դարերը չեն պաշտել: Քրիստոնեյական կատակոմբաներում մենք բնավ չենք պատահում խաչելության պատկերին: Մինչև հիմա յեկ յեկեղեցու գիտնական հայրեր գրում են այն մասին,

թե՝ «ինչ ձև է ունեցել այն խաչը, վորի վրա Քրիստոսը խաչվել է, հայտնի չէ»: Յեվ իրավ, հայերի և ուսանների, ուսանների և կաթոլիկների մեջ տարածված խաչերն իրենց ձևով բավական տարբեր են: Հայերը ուսանների խաչը «ծուռ խաչ» են անվանում: Թեպետ պետք է զարմանալ, թե յեթե Հեղինե կայսրուհին ճիշտ խաչափայտ գտել է և վերահաստատել իր տեղում, ել ի՞նչպես խաչի ձևը ճիշտ հայտնի չեր լինի: Պարզ է ուրեմն, վոր խաչի մասին այդ ամբողջ պատմությունը սուտ է: Խաչի պաշտամունքը յեկեղեցում մեջ մտցրին այն հեթանոսները, վորոնք քրիստոնյա դառնալուց առաջ խաչն իբրև կրակի սխմբոլ պաշտել եյին: Յեվ սկզբում խաչը հարգվել է քրիստոնեյական յեկեղեցում վոչ իբրև չարանքի գործիք, այլ իբրև հաղթող արև-կրակ աստծու խորհրդանշան: Կոստանդինոսի այն տեսիլքը, ըստ վորում նա տեսել է խաչինշան յերկրնքում և շուրջը զրված «Սրանով կհաղթես», թեպետ և ելի սուտ, հերյուրված լեզենդ է, բայց այդ սուտ պատմություն հորինողը խաչը ներկայացրել է վոչ թե իբրև տանջանքի գործիք, այլ արևի ճառագայթներով շողարձակ մի հաղթական նշան, այսինքն մոտավորապես այնպես, ինչպես կրակ և արև պաշտող հեթանոսները պատկերացնում եյին խաչը: Նախնական քրիս-

տոնյա հայրերը խաչի այսպիսի պատկերացման
և պաշտամունքի դեմ պայքարել են: Բայց վերջը
տեղի տվին՝ տեսնելով, վոր կրակապաշտ—Միթ-
րա արեւաստծուն պաշտողներից շատերը մտան
քրիստոնյա համայնքի մեջ և իրենց հետ բերին
կրակապաշտության բազմաթիվ ծեսեր և սովո-
րություններ, այնպես վոր նրանց վոչինչ չէր
մնում անել, բայց յեթե այդ հավատալիքները
մի փոքր ձևափոխելով սրբադործել: Քրիստոսը
բռնեց արեւաստծու—Միթրայի տեղը, իսկ խաչը
դարձավ արեւաստծու, այս դեպքում Քրիստոսի
խորհրդանշան, ճիշտ այնպես, ինչպես դա գոյու-
թյուն ուներ հեթանոսների մոտ: Այս այսպես
լինելուց հետո՝ այնուհետեւ հեշտ եր լեզենդներ
հորինել խաչի գորությունը ապացուցելու, վո-
րով վոչ միայն այդ հեթանոսները, վորոնք նոր
եյին դարձել քրիստոնյա, չեյին խրանի, այլ ընդ-
հակառակն, ավելի կզրավվեյին դեպի նոր կրոնը:
Անցան առաջին հինգ դարերը, սկսվեց միջին
դարը իր ֆեոդալական-ճորտատիրական հասա-
րակակարգով: Քրիստոնյա կղերը ֆեոդալ, ճորտա-
տեր գլխավոր դասն եր և ահա նա այս նոր պայ-
մաններում փորձեց ոգտագործել խաչի պաշտա-
մունքը իր դասակարգային շահերն ամրապնդե-
լու: Չէ՞ վոր Քրիստոսը խաչի վրա համբերու-
թյամբ կրել է անասելի տանջանքներ. նա չի

տրանջացել, այլ ընդհակառակն, աղոթք ե արել
իր թշնամիների, իրեն տանջողների համար և
մեզ պատգամ ե թողել՝ տանջվել, չարչարվել,
բայց չբողոքել, չարտնջալ, այլ տոկալ. «Ով համ-
բերեսցե, իսպառ նա կեցցե»: Ճորտը, յեթե չար-
չարվում եր, հալածվում, քաղցած եր մնում, հի-
շելով Քրիստոսի տանջանքները և համբերու-
թյունը, վորի մասին անվերջ ճառում եր կղերը,
պետք ե լուռ, հեզ և խոնարհ մնալ, այն հուսով,
թե՝ յեթե այս աշխարհում իրեն բաժին ե ընկել
տանջանք, չարչարանք, հանդերձյալ կյանքում
կվարձատրվի: Ահա այս նպատակներով իսկապիսի
խաչի քրիստոնյա միջնադարյան հոգևորականու-
թյունը յերկու մեծ տոներ սահմանեց, մեկը ա-
վագ ուրբաթ որը, մեկն ել աշնան սեպտեմբերի
կեսերին՝ այսպես կոչված՝ «խաչվերաց»: Խաչի
ելի բազմաթիվ տոներ կան (որինակ՝ Վարդա-
խաչի տոն և այլն), բայց դրանք յերկրորդական
են: Խաչի անունից միջնադարյան հոգևորակա-
նությունը դեկավարեց խաչակրաց արշավանք-
ները, վորոնցով նա հույս ուներ իր արտաքին
(թուրքեր) և ներքին (աղանդավորներ—պապի-
կյաններ, ալբիգոյաններ և այլն) թշնամիներին վո-
չընչացնել: Առևտրա-արդյունաբերական կապի-
տալիստական շրջանում համարվեց ազգի հոգևորա-
կանություն իր քրիստոնեական գինովորների և գորա-

14811-57

պետներին խաչի նշանով եր վողկորում, վոր միմյանց դեմ կռվեն, վորովհետև խաչը թշնամիներին հալածում է: Յեթե հին հեթանոսը հավատում եր, թե խաչն իբրև կրակի, լույսի սիմբոլ իրեն կաշտպանի գազաններից, ցրտից, վերջապես իր գոյության սպառնացող թշնամիներից, նա իրավունք ունեւր. իսկ ի՞նչ է մտածում զինվորը, վոր խաչի նշանով զինված գնում է իր հարևան պետութեան դեմ կռվելու: Անշուշտ այստեղ ներգործում է հին հեթանոսական հավատը՝ ստանալով կղերից նոր լուսաբանութիւն: Ուրեմն յեթե այժմ մեր գյուղացին խաչ է հանում քնելիս, վեր կենալիս, հորանջելիս, տուն մտնելիս կամ ճանապարհ գնալիս, ճաշելիս և այլն և այլն, նա կատարում է, անգիտակցաբար, մի նախապատմական մարդու, վայրենու կրօնական հավատալիքից բխած մի գործ, վորը վոչ մի կապ չունի քրիստոնեյութեան հետ, յեթե չհաշվենք այն կապը, վոր քրիստոնյա կղերը դիտմամբ այդ սովորութիւններն արմատացնում է իր դասակարգային շահերի և իր տիրապետութեան համար: Խաչի պաշտամունքը հեթանոսական է, քրիստոնեյական վոչինչ չկա նրանում, նույնիսկ քրիստոնեյական յեկեղեցու մի հատված՝ կալվինականներն ու ռեֆորմիստները հասել են այդ գիտակցութեան ու նրանք մերժում են խա-

չի պաշտամունքը: Սրանից հետո ել ավելորդ չե՞ կրկնել, վոր խաչը բժշկելու ուժը չունի, նա թույնի դեմ չի կարող հականերգործել, նա չի կարող դաշտերի մորեխը վոչնչացնել, չի կարող յերաշտի առաջն առնել ու անձրև բերել, կամ ջրահեղեղին վերջ տալ, կամ բնակարանը պաշտպանել չար վոգիներից, սատանաներից, դեերից: Այս բոլորը սուտ խոսք է, կղերի խաբեբայութիւն՝ իր գրպանը լեցնելու և ժողովրդին հիմարացնելու համար: Մի հատ լուցկի ավելի ոգտակար է մարդկութեան համար, քան յերկրագնդիս բոլոր խաչերը միասին վերցրած:

Պետք է հալածել, վոչնչացնել խաչի պաշտամունքն իբրև ժողովրդի հնազույն, փաստաբարազույն ախտերից մեկը:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0157110

ԳԻՆԸ 3 ԿՈՊ. Մ. (16 ԼՁ)

Դ-ր փիլ. Մ. Товмашян

Կульт креста

Госиздат ССР Армении
Эривань—1930